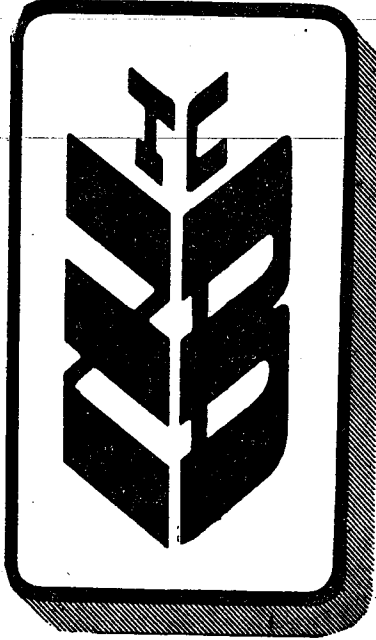


tasarruflarınızı
değerlendirmek için
size
yol gösterecek ışık



HER YERDE HER ZAMAN
T.C.ZİRAAT BANKASI
olacaktır

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

ŞUBAT 1971

İÇİNDEKİLER :

Türkoloji ve Macaristan	Prof. Dr. Tayyib GÖKBİLGİN
Yalvaç'ta Yakılan Üç Türkü - Ağıt	A. Türabi TÜTÜNCÜ
Urfa'da Hastalıkların Tedavi Şekilleri	Kemal İŞİKOĞLU
Eğin'de Kadın Giysisi	Mehmet Hilmi GÜB
"Geleneksel Türk Tiyatrosu" ve Metin And'ın Görüşleri	T.F.A.
Türkmenler Hakkında	Prof. Dr. Ahmet CAFEBOĞLU
Kitaplar Arasında : "Mânilerimiz"	Muzaffer UYGUNER
Bu Deyiş Yunus Emre'nin Olamaz	Nejat BİRDOĞAN
Yozgat Köylerinde Nisan ve Düğün (I)	Muhsin KÖKTÜRK
Folklor Araştırmaları Konusunda UNESCO'ya Verilen Önerge	H. ŞİMŞEK
Bektaşılık ve Şamanizmle İlgili Bazı Konular (2)	Doç. Dr. Bedri NOYAN
Bolvadin'den Kara Koyun Ninnisi	A. İhsan MURADOĞLU
Saz Şairleri : Yozgatlı Himmeti	Mahmut İŞİTMAN

BİZE GELEN KİTAPLAR

SAYI: 259

KURUŞ: 125

İSTANBUL'DA AYDA BİR DEFA ÇIKAR HALK KÜLTÜRÜ DERGİSİ

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

KURULUŞU : AĞUSTOS 1949
AYDA BİR DEFA İSTANBUL'DA ÇIKAR HALKBİLGİSİ DERGİSİ
SAHİBİ : İHSAN HINÇER

No. 259

ŞUBAT 1971

YIL : 22 — CİLT : 13

Türkoloji ve Macaristan

Yazan : Prof. Dr. Tayyib GÖKBİLGİN

Budapeşte Üniversitesi Felsefe Fakültesindeki Türkoloji Enstitüsünün yüzüncü kuruluş yıldönümü (1870 - 1970) münasebetiyle 14 - 15 ekim günleri, daha geçen seneden hazırlıklarına başlanan, bir tören yapıldı. Bu anma ve kutlama bir anlam taşıyordu. Şöyle ki, bu vesile ile Macar Millî Müzesinde açılan bir sergide de herkese açıklandığı gibi, tören, üniversitenin Türk Dil ve Tarihi Araştırmaları Kürsüsünün yüz yıllık çalışmalarını, Macaristandaki Türkolojinin, milletlerarası alanda yegâne, en eski ve daha XVI. yüzyılda başlayan teşekkülünü, Türklüğün Macarlıkla bin seneyi aşan ilişkilerini izah etmekte idi.

Macarların en eski tarihini araştırma açısından da önemli olan bu ilim dalı, Macar millî ilimleri arasında önemli bir yer işgal ediyordu. Elde ettiği netice ve başarıları ise öteden beri milletlerarası ilim çevreleri tarafından takdir ve tebelle layık görülmekte idi. Böylesine bir anlam ve önem taşıyan bu törene Türk Tarih Kurumu ile Üniversitelerin Türk - Macar dil, tarih ve kültür münasebetleriyle yakından ilgisi ve teması olan bizler de davetli idik. Aynı zamanda "Türk Haftası" olarak ilân edilen tören günlerindeki bütün ilim ve kültür hareketlerini izlemek ve bunlara katılmak fırsat ve imkânını bulmuştuk.

VAMBERY ARMIN

Bu enstitünün kurucusu tanınmış ilim adamı, memleketimizi ve bizi çok iyi bilen, Türklük hakkında çeşitli müsbet fa-

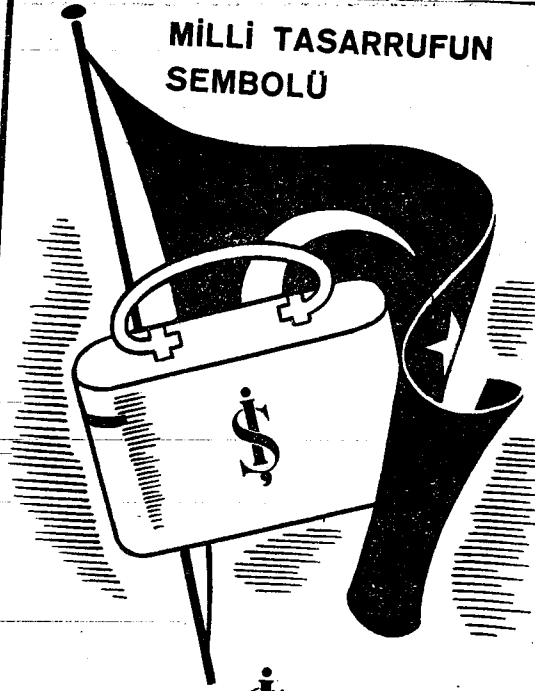
aliyeti görülen Vambéry Armin'dir. Üniversite profesörü ve akademisyen olarak bütün hayatını Türkolojiye hasreden, Orta Asya'ya kadar giderek çalışmalarını geniş bir alanda birçok eser vermekle verimli kılan Vambéry, kurduğu enstitüde, emekli olduğu 1905 senesine kadar faaliyet göstermiş, ölümüne kadar da (1913) bu istikametteki çalışmalarını sürdürmüştür. İşte bu anma töreninin mihrakı, özellikle, bu şahsiyet olmuş ve kutlama töreni ona bağlanmıştır.

Vambéry, 1870 de Budapeşte'nin o zamanki adıyla Pázmány Üniversitesinde Türkoloji kürsüsünü kurduktan sonra faaliyetini sadece derslerine hasretmiş, aynı zamanda Türk milletini yararına geniş faaliyetlere girişmiştir.

TÜRKLÜĞE HİZMET

O tarihte Osmanlı İmparatorluğu milletlerarası politikada buhrandan buhrana sürükleniyordu. Peşte baş şehbenderliğinin 11 ekim 1877 tarihli telgrafından anlaşıldığına göre, o sırada uhdesinde mebusan meclisi azalığı da bulunan Vambéry, Peştedeki İngiliz kulübünde Türklerin "Terakki ve islahata istidat ve kaabiliyetlerini kemâl-i maharetle isbat" eyleyen bir konferans veriyor, aynı kaynağın diğer bir raporunda da, onun "Devlet-i Âliyenin yalnız askerce değil islahat-ı seria icrasınca dahi lüzum gelen kuvve-i hayatiyeye malik olduğunu" isbatlamak maksadıyla Almanca ve Fransızca bir kitap yayınladığı bildiriliyordu. Vambéry, eylül 1890

MİLLİ TASARRUFUN
SEMBOLÜ



TÜRKİYE BANKASI

paranızın... istikbalinizin emniyeti

(Folklor : 14)



Şiddetli baş ağrılarına karşı

OPON KULLANINIZ

OPON, baş, diş, adale, sinir, lumbago, romatizma ağrılarını teskin eder
OPON, bayanların muayyen zamanlardaki sancılarında faydalıdır
OPON, günde 6 tablet alınabilir

(Yeni Ajans : 467-13)



(Basın : 61079-15)



ANADOLU BANKASI

SİZİN ESİNİZİN ÇOCUKLARINIZIN KISACASI

AİLENİZİN BANKASIDIR

(Folklor : 16)

tarihli bir vesikadan öğrendiğimize göre, Macar tarihine dair bazı arşiv vesikalarını araştırmak ve bunlar üzerinde çalışmak üzere İstanbul'a gelmiş ve Topkapı Sarayındaki arşivde bu konudaki defterler ve vesikalar üzerinde çalışmak imkânını bulmuştur. İki sene sonra (Ekim 1892) Budapeşteden gönderdiği ve Mabeyn başkâtibi tarafından sadarete intikal ettirilen mektubunda ise Vámbéry, Osmanlı devletinin iç ve dış siyaseti ile yakından ilgilendiğini, birçok meselelerde hükûmete yardımcı olmak istediğini bildirmekte, ez-cümle, dış memleketlerde çevrilen ermeni fesat hareketlerine dair kendisine gizlice bilgi veren Tebrizdeki Fransız konsolosu ile Macar aydınlarından birinin üçüncü rütbeden birer nişanla taltif edilmelerini teklif etmekteydi. Ayrıca, o sırada İngiltere'de iktidara gelen Gladstone taraftarlarının kendisine mektuplar yazarak Babıâliye karşı dostane bir politika izlemek istediklerine dair teminat verdiklerini, Vámbéry'nin de "icap eyler ise bizzat Dersaadet'e gelip emri âliye muntazır olacağını" arz eylemekte idi.

Demek oluyordu ki, Vámbéry, bir taraftan ilmi çalışmalarında bulunuyor, diğer yandan da, Türklüğe hizmeti kendisi için bir vazife biliyordu.

İşte 15 ekim günü Budapeşte'nin tarihi mezarlığında, kabrine Budapeşte Üniversitesi ve Macar ilim akademisi ile birlikte bizim de bir çelenk koyarak hatırasını saygı ile andığımız kurucu böyle müstesna bir bilgin ve şahsiyet idi..

TÜRK - MACAR AKRABALIĞI

Bir gün önce ise, bu ilmi törene bu kurucu ile birlikte, geçen yüz sene zarfında bu müesseseye emeği ve hizmeti geçen, Türkoloji dünyasındaki eserleriyle adlarını ebedileştiren ve kısmen hayatta ve aramızda bulunan Németh, Fekete, Ligeti gibi âlimlerin hatırasını taaziz ile başlanmıştı. Bu çalışmaları o kürsüyü halen yönetmekte olan doçent Kakuk gayet etraflı bir şekilde anlattı. Benim ve arkadaşlarımızın bu konudaki konuşmalarımız sadece o kürsünün bize aksedebilen ve iyice bildiğimiz faaliyet ve eserlerinin takdirine inhisar etti. Ben özellikle, Vámbéry'nin meşhur "Macarlığın beşiğinde" adlı ve Türk - Macar akrabalığı, bunun başlangı-

cı ve gelişmesine tahsis ettiği eserindeki "Macarların Türk kabilelerinden bulunduğu, bunların Pannonia (Tunanın batısı) da öteden beri yaşayan Ugor - Türk halkları ile karışarak memlekette hakim unsuru teşkil ettiği ve Asyadan getirdikleri yüksek kültür ve medeniyetin etkisi ile Hun, Avar adları ile tanınmış ve başka tanınmayan Ural - Altaylıların yerine geçip asırlarca bu bölgede çeşitli düşmanlarla mücadele ederek mevcut kalabildikleri" tezine temas ettikten sonra Macaristan'daki Türk hâkimiyeti hakkında tarafsız ve objektif araştırma ve yayınlarda bulunan Macar tarihçisi Takáts'ın dile getirdiği bazı tarihî gerçeklere yer verdim.

"TÜRKLER'DEN DEĞİL, SİZLERDEN KAÇIYORUZ."

Bunlardan birisi şöyledir :

1603'de, Türk hâkimiyeti süresince altın devrini yaşayan Erdel'den ve diğer Habsburg'lara bağlı şehirlerden krala gönderilen mektuplarda deniliyordu ki: "Avusturya ordularının yağması ve tahribi neticesinde bu memlekette yaşamamız artık imkânsızlaştı. Eskiden gelişmiş şehirlerimiz ve kalabalık köylerimiz vardı, şimdi etrafa baktığımız zaman, Tuna bölgesinde veya Kuzey Macaristan'da, yağmalanmış, yakılmış yıkılmış köy ve kasabalardan başkasını göremiyoruz ve herşeyinden mahrum edilmiş zavallı halk, Türklerden değil, fakat Majestelerinin orduları önünden kaçarak ormanlarda saklanıyor."

MACARİSTANI SÖMÜRDÜK MÜ?..

Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyeti altında yaşamış çeşitli memleketlerde güya tarihi gerçek olarak birçok sömürü efsaneleri yaratılmıştır; bu konuda tek Türk de olsa bazı Macar tarihçilerinin de bu temayüle oldukları bilinmektedir. Yukarıdaki sözler bunlara kısmen bir cevap teşkil ettiği gibi, bu törendeki konferanslardan birini yapan değerli doçent Kaldy'nin Türk tahrir defterlerinden öğrenerek ortaya koyduğu tarihi gerçekler ise kesindir ve düşündürücüdür. Bunlara göre, XVI. yüzyılda Türklere Macaristanı sömürmek, oradan ağır vergiler almak yerine, bilâkis Mısır hazinesinden gelen paranın önemli bir kısmını bu bölgedeki kale ve şehirlerin ihtiyaçlarına tahsis etmekte idiler.

Derlemeler :

Yalvaç'ta Yakılan Üç Türkü-Ağıt

Yazan : A. Türabi TÜRÜNCÜ

Türküler, "Türk Halk Şiiri" nin en eski bir türüdür. Halkın engin dünyasını bize aksettiren halkın sesidir. Halkın acıları, sevinçleri, sevgi ve aşkları, kısacası bütün duygu ve düşüncesi bize buradan aksettirilir, buradan anlatılır.

Kimi türküler ninniler olarak gözükür, kimileri askerlik, aşk, kahramanlık, eşkiyalık türküleri olarak söylenir. Tabiat üzerine yakılanları, törenlerde söylenenleri vardır. İş türkülerini, oyun türkülerini, karşılıklı atışmada söylenen türkülerini ve gülmek - eğlenmek için meydana getirilen türkülerini de sayabiliriz.

Bunlardan başka acıklı bir olay ve ölüm üzerine söylenen türkülere (ağıtlar) de rastlıyoruz. (1)

Yalvaç'tan aldığımız üç türküden birinci ve ikinci sunacağımız türküler aşağı yukarı 50 - 60 senelik bir geçmişe aittir. Üçüncüsü ise çok yenidir. 1966 senesi başın-

XVII. yüzyılın birinci yarısında (1638) bir İngiliz seyyahı ise Macaristan'daki kocabaş hayvan sayısını bütün Almanya'yı besleyecek derecede bollukta görmüştü. Demek oluyordu ki, Türk idaresi orada âdildi ve halkın refahını, şartların elverdiği ölçüde sağlamıştı.

Bu ilmi toplantının diğer iki önemli konferansı Vásáry ve Mandoky adlarında ki genç Macar tarihçilerinin Türklerin ve Macarların eski yazıları ve Oğuzlar, Peçenekler ve Kumanlar konusundaki tebliğleri idi.

BİZE ÖRNEK...

İşte böylesine verimli bir çalışma içinde bulunan, her yıl Türkoloji sahasında ilim dünyasına bir yığın etüdler ve eserler armağan eden bir kürsü ve enstitünün yüzüncü kuruluş yıldönümü için tertiplenen törenin anlam ve önemi kısaca bu çizgilerle özetlenebilir. Bunun bizlere, Türk tarihçilerine Türk dil, folklor ve etnoğrafya alanlarında çalışan ilim adamlarına ilham edeceği birtakım düşünceler, yükleyeceği bazı görevler ve sorumluluklar bulunabilir ki, bu sorunlara, daha geniş bir açıdan, diğer bir yazımızda değinmek istiyoruz.

da meydana gelen bir olay üzerine yakılmıştır. Her üçünün de olayları Yalvaç hakkında derin iz bırakmıştır.

Birinci türkümüz :

KARACAMIZ TÜRKÜSÜ

Hikâyesi şöyledir: Bir evin tek oğlu vardır, dikkatle büyütülür, evlenme çağına gelir. Gelin aranır, güzel bir kızcağız beğenilir. Düğün başlamış, gelin gelmiştir. Olay, gelin geldiği gün olur. Delikanlının küçükten beri bakıp - çekildiği, yemini suyunu sadece kendisinin verdiği bir mandası (camızı) vardır. "Güvey gireceği" gece gene yemini vermek için ahıra iner. Ama camız delikanlıyı, güveyi kıyafetiyle tanımamış, "yan vurmuş" tur. Karın boşluğu parçalanmış genç oracıkta ölmüştür. Gelin gözü yaşlı evine dönmüştür.

Bu acıklı olayın türküsü şöyledir :

Kara camızın boynuzu yağlı

Garip, garip anamın ciğeri dağılı

Acap nasıl oldu allı gelinin hali

Aygın baygın kara camız

Bu dert beni alacak

Al duvaklı gelin kimlere kalacak

Kara camız batmaya çarptı

Harıl-harıl akan, anam kanlara baktı

Düşmanlarım seyrime baktı

Aygın baygın kara camız

Bu dert beni alacak

Al duvaklı gelin kimlere kalacak

Kara camızın boynuzu kara

Gelin - gelin alıcıya döktüğüm para

Garip - garip anam sen beni ara

Aygın baygın kara camız

Bu dert beni alacak

Al duvaklı gelin kimlere kalacak

Kara camızın boynuzu yelken

Gelin alıcılar geliyor erken

Kara camız yem veren derken

Aygın baygın kara camız

Bu dert beni alacak

Al duvaklı gelin kimlere kalacak

Bu günler pazarın pazar

Açman yorganım yaralarım sızlar

Allı gelinime değmesin nazar

Aygın baygın kara camız

Bu dert beni alacak

Al duvaklı gelin kimlere kalacak

*Bu günler saldırsalı
Mezatlara döktüldü koç yiğidin malı
Acap ne oldu garip anamın halı
Aygın baygın kara camız
Bu dert beni alacak
Al duvaklı gelin kimlere kalacak*

İkinci türkümüz gene bir gencin gerdeğe gireceği gece öldürülmesine aittir. Yalvaç köylerinden birinde, Ali isminde bir genç hasımları tarafından bıçaklanarak öldürülmüştür.

Türküsü şöyledir :

*Ali'min bindiği taylar
Atlayıp geçtiği çaylar
Ali'm ölmüş gelin ağlar
Uykudaysan uyan Ali'm
Kalk, sabah oldu nazlı yarım*

*Horoz öter uzun uzun
Seccâdeye koymuş yüzün
Hani benim ela gözüm*

*Uykudaysan uyan Ali'm
Kalk, sabah oldu nazlı yarım*

*Gökte yıldız sayılır mı
Çiğ yumurta soyulur mu
Hiç Ali'me kıyılır mı*

*Uykudaysan uyan Ali'm
Kalk, sabah oldu nazlı yarım*

*Gökte yıldız salkımlı saçak
Ali'me vurdular bıçak
Ali'mi öldüren alçak*

*Uykudaysan uyan Ali'm
Kalk, sabah oldu nazlı yarım*

(Not : Her iki türkü de Adil Şenol'dan dinlenmiştir.)

Üçüncü türkümüz ise yeni evlenen bir gencin acıklı ölümünü dile getiriyor. Yalvaç'ın Pazar Aşağı Mahallesinde, evleneli kırk gün bile olmadan, elindeki "güvey kınası" ile kullandığı motorun altında vefat eden rahmetli arkadaşım için yakılmıştır. Şeker bayramının son günü, babasının da gözleri önünde can veren delikanlının türküsü de şöyledir :

*Açıl koca kapım, açıl
Ben içeri gireceğim.
Al ceyizim sandıktadır,
Ben anamı göreceğim.
Kemal'im oy oy*

*Evlerinin önü yonca
Yonca kalkmış diz boyunca
Bu yoncayı kim biçecek
Kemal oğlan gelmeyince
Kemal'im oy oy
Evlerinin önü duttur
Dutun yaprakları siktir
Kemal'in emeği beştir
Nigar'ın emeği hiçtir
Kemal'im oy oy
Çimentodan enemen mi
Ben motora binemem mi
Bura Kemal'im yolunu
Ben burada ölemem mi
Kemal'im oy oy
Kış geliyor, kış geliyor
Kışın sesi hoş geliyor
Kemal'i götürün motor
Dolu gitti boş geliyor
Kemal'im oy oy*

(Not : Türkü Selcan Şanlı'dan dinlenmiştir.)

Bu türküleri sunduğumuz şekilde, bir şiir gibi okumak; gerçekten; bu olayları yaşatamıyor. Üç türküyü besteleriyle beraber dinlemek insanı olaylarla birlikte kılıyor, onlara katıyor, kendini unutturuyor.

(1) Türküleri konularına göre sıralamada Hikmet Dizdaroğlu ve Cahit Öztelli'nin yapıtları tasnif esas alınmıştır.

a) Hikmet Dizdaroğlu, Halk Şiirinde Türkler. Ankara 1969. Türk Dil Kurumu Yayınları: 283 - 107. s.

b) Cahit Öztelli, Halk Türküleri. İstanbul 1959. Varlık Yayınları, Türk Klasikleri : 15. (4.B)

Ayrıca tasnif için bakınız :

c) Mahmut Rağıp (Gaximihal), Anadolu Türküleri ve Müzik İstikbalimiz. İstanbul 1928. 90. sayfa.

d) Yusuf Ziya Demirci. "Halk Türküleri II." Halk Bilgisi Haberleri dergisi. 93. sayı. 1939, III, 94. sayı, 1939.

e) Muzaffer Uyguner. "Türkü Üzerine" Türk Folklor Araştırmaları dergisi. III. cilt. Sayı: 66. 1954. 1041. s.

f) Ahmet Talât, Halk Şiirinin Şekil ve Nev'i Sayfa 33.

g) Pertev N. Boratav, "Halk Şiiri". Türk Dil, Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı. Sayı: 207. Aralık 1968. 299. sf.

Halk Hekimliği :

Urfa'da Hastalıkların Tedavi Şekilleri

Derleyen : Kemal İŞİKOĞLU

Urfa Malvıran köyünde bazı hastalık, yara ve zehirlenmelere karşı kullanılan ilaçlar şunlardır :

I. Yılan ve akrep sokmasına karşı: Bir yılan tutulur, karnı yarılr, akciğeri alınır. Akciğerin üzerindeki marora (öd kesesi) çıkarılır. Siyah üzümle karıştırılır, macun şeklini alınca kadar ovulur. Bu ilaçtan zehirlenen kişiye iki gram yutturulursa şifa bulurmuş. Bu ilaca "TIRYAK" denir.

II. Arı sokmasına karşı (Eşek Arısı) : Sütlüğen denen otun südü alınır. Arının sokmuş olduğu yerin üzerine sürülür. Üzeri iğne ile kanayınca kadar delinir, zehirlenen kişinin şifa bulacağı söylenir.

III. Yürek ağrısı için: (Kalp) Cadi diye bir ot vardır. Bu ot toplanır, kurutulur her sabah aç karnına on defa tekrarlanırsa yürek ağrısının şifa bulacağı söylenir. Cadi demek: Çok acı imiş ondan başka dünyada acı diye bir bitki yokmuş.

IV. Cidiri için (Çiçek Hastalığı) : Dağlarda cidiri denen bir ot vardır. Bu otun çiçekleri toplanır, hasta çocuğun kolu üzerine konur iğne ile dövülür. Çiçeğin suyu ile kan birbirine karışınca dövme terkedilir. Bu iş 8 - 10 gün tekrarlanırsa çiçek hastalığının şifa bulacağını söylerler.

V. Hasba (Kızamık Hastalığı) : Mercimeğin kepeği ile koyun kuyruğu yakılır. Hasta çocuğa koklatılırsa hastanın şifa bulacağı söylenir.

VI. Sütün çocuğa dokunması: Dağdan Cadi otu, dağ nanesi, zatar ve yılan çiçeği toplanır. Bir kara kazanda kaynatılır. Çocuk bu otların su buharına tutulur ve aynı su ile yıkanır. Çocuk terlese süt dokunmasını atlatır. Terlemeze aynı ilaç tekrar yapılır.

VII. Darp (vurma - çarpma ve ezilme) : Menengüç denen ağacın sakızı toplanır, taze banyo sabunu, toprak altından çıkarılan üdelhavacaya, çayfa - sabra, cıkam bu ot ve sakız dövülür. Macun şeklini alınca hastanın darp yerine sürülürse 2 - 3 günde şifa bulurmuş.

VIII. Çıban : Katran yedi defa su ile yıkanır, yumurtanın sarısı ile karıştırılır, macun şeklini alınca çıbanın üzerine sürü-

lürse 2 - 3 günde çıbanı deler ve şifa buldurmuş.

IX. Müşteviye çıbanı (Kalça çıbanı) : Koyun ve öküzlerden tutulan kene hayvanı şeker, sabra maddeleri karıştırılır macun şeklini alınca çıbanın üzerine sürülürse iyi edermiş.

X. Siğü için (derma) : Habbetülülü isminde bir ot vardır. Bu otun, tohumları toplanır. Vücutun muhtelif yerlerinden çıkan derma sayılır. Bu dermanın sayısına tellü aç karnına üç sabah içilirse hasta şifa bulurmuş.

XI. Sara (Sinir bozukluğu) : Hastanın sağ kolu bağlanır. En çok şişen damarı bıçakla delinir ve siyah kan çıkarsa sara nöbeti geçmiştir. Bununla geçmezse üzerlik tohumları toplanır, ezilir su ile içirilirse sara hastalığı şifa bulurmuş.

XII. Yel : Kenger denen dikenli bir bitki vardır. Bu bitkinin tohumları toplanır. Ateşte yakılır. Yel giren yerin üzerine, bu yanık tohumlar konur, iğne ile delinir, kan çıkınca işe son verilir. Bu ot yel giren yere acil şifa verirmiş.

XIII. Dabın : Makar denilen ve yer altından çıkarılan kırmızı renkte bir toprak vardır. Bu topraktan çay bardağına bir miktar konur, üzerine su ilâve edilir içilirse; kabız olanlara şifa verirmiş.

XIV. Diş ağrısı : Benç denen bir bitki vardır. Bu bitkinin tohumları dövülür, balmumu ile karıştırılır, macun yapılır. Macun kızgın demir üzerine konur. Bu demir bir su kovasının üzerine yerleştirilir. Bir huni alınır, huninin geniş tarafı ilâcın üzerine, ince tarafı dişi ağrıyanın ağzına verilir, ilacı içine çeker, başka bir kişi de eline siyah bir hayvan derisi alır, dişi ağrıyanın kafasına bu postla vurarak : "Bak.. Bak.. Bak!.. Kurtlar suya düştü.." diye feryat eder. Dişi ağrısı bu şekilde acil şifa bulurmuş.

XV. Kafa yarığına karşı : Koyundan bir parça yün alınır, bu yünün beyaz köpüğü çıkana kadar yıkanır, yünden çıkan bu beyaz köpük kafası yarılan kişinin yarısına sürülür, üzerine soğan, tuz, sabun macun yapılarak konur. Üzeri ak bir bezle sarılırsa kafası yarılan şifa bulurmuş.

Maddi Folklor :

Eğin'de Kadın Giysisi

Yazan : Mehmet Hilmî GÜR

Millî ve mahallî oyun göstelerinde giyilen üç etekli entariler, yirminci yüzyılın ilk yarısına kadar Eğin kadınlarının da bayramlık ve günlük kıyafetleri olmuştur.

17 ve 18 inci yüzyıllardaki Osmanlı Sa-



Eğinli bir sanatkar olan resim ve sanat tarihi öğretmeni Ziya Çizenel'in çizdiği Eğin kadını otantik ve orijinal giysisi ile.

rayı ve İstanbul giyimi aynen veya bazı küçük değişikliklerle Anadolu'ya geçmiş, Eğin giyimlerine de etkide bulunmuştur. O zamanki kıyafetler bugün ancak köy ve çiftçi kadınları ile gezergü yürük toplumlarının giysisi olarak kalmıştır.

Bu tür giyisilerin, önü yakadan başlayarak eteğe kadar açıktır. Bu entarilerin yanları kalça hizasına kadar yırtmaçlıdır. Kadınlar çalışma zamanı ön eteklerini, bellerine sardıkları kuşak veya kemerlerine iliştirerek çalışmalarını kolaylaştırır. Hele bu entariler hayvana binmede pek elverişli olur. Bu çeşit entarilerin kumaşları imparatorluğun birçok illerinde dokunurdu. Bu illerin başında Bursa gelirdi. Bursa'dan sonra Harput, Diyarbakır, Halep, Şam ve Bağdat'ta da dokunmakta olan bu kumaşlar, dokunulan şehrin ismini alarak satıldığı gibi, desenine göre de isimlendirilirdi. Bazıları da zamanın padişahının adı ile adlandırılırdı. Yabancı ülkelerden gelen kumaşlar ise geldiği ülke ve desene göre adlandırılır ve tanınırdı.

Birçok desenlerini görmediğimiz bu kumaşların adlarını ninelerimizden duyduğumuza ve evvelâ padişah isimlerine göre dokunmuş olanlarından başlayarak şöyle sıralayabiliriz.

Selimiye, Mecidiye, Aziziye, Serâser, Şâhbenek, Sultânî, Sufî, Diba, Mantin, Tafda, Zerbaft, Acem, Altıparmak, Atlas, Çitari, Canfes, Elmadin, Diyarbakır, Harput, Elmasiye, Gezi, Hindiye, Hürşidiye, Kemha, Kırkkalem, Kutnu, Şâliye, Bağdadiye, Meydaniye gibi adlarla birer entarilik halinde satılırdı. Bu kumaşlardan bir kısmı halen Konya Mevlâna Müzesinde teşhir edilmekte ise de koleksiyon birçok önemli desenlerden yoksundur.

Ninelerimizin mirası tek tük kalmış bulunan bu elbiselere hâlâ rastlanmaktadır.

Bu entarilerin altına dize kadar uzun keten ve bürümcük gömlekler ve korsalar giyilir, bele ise şal, kuşak, Van ve Erzurum'un Karakalem gümüş kemerleri ile Sivas veya Halep hasır kemerleri takılırdı.

TDK'nun Bilimsel Ödülünü Kazanan Eser :

"Geleneksel Türk Tiyatrosu,, ve And'ın Görüşleri

Türk Dil Kurumu sanat ödülleri, 26 Eylül 1970 Dil Bayramı'nda verildi. Bilim Dalı'ndaki armağanı "Geleneksel Türk Tiyatrosu" adlı eseriyle Metin And kazandı. And, aynı gün Dil Bayramı'nda bulunanlara, eseri nasıl hazırladığını ve duygularını anlattı. Bu konuşmayı, kültürümüze ışık tutması bakımından aynen yayınıyoruz.

T. F. A.

Sayın Başkan, Sayın konuklar :

Bana hak vereceğinizi sanırım, ödül aldıktan sonra önünüzde bu konuda konuşmak zorunda kalmam bana ödül alan kitabı yazmaktan da çetin bir iş göründü. Herşeyden önce çok mutlu ve sevinçli olduğumu belirtmekle sözüme başlayayım. Bu benim Türk Dil Kurumu Bilim ödülü yarışmasına ikinci katılışım. Bundan tam on yıl önce *Kırk Gün Kırk Gece* adlı araştırmamla yarışmaya aday olmuştum. Bir, iki olumlu oy da aldığım öğrendim, ama *Kırk Gün Kırk Gece* kazanamadı diye içim içimi yemişti. Şimdilerde kazanamayan kitabıma yeniden bakıyorum da yargıcılar kurulunun o kitaba ödül vermemekle ne yerinde bir yargıya varmış olduğunu daha iyi anlıyorum. Gerçi o kitaba belki şimdikinden daha çok emek vermiştim, ama böyle bir araştırma yalnız emek ve işçilikle değerlendirilemezdi, dil de o ölçüde önemliydi. O kitabı da özleşmiş bir dille yazmıştım, ne var ki, Osmanlıca düşünmüş, sonra Türkçe'ye çevirmiştim. Bugün *Kırk Gün Kırk Gece*'yi okurken yazarı olan ben bile satırların arasında yer yer takılıyor, anlamakta güçlük çekiyor, kimi yerde acaba ne demek istemişim diye duraksayıp kalıyorum. Suç yalnız benim değildi. Evden başlayarak, orta öğrenimde, Üniversite'de hep eski dille düşünmeye, yazmaya alıştırmıştım. Türkçe düşünme yazma sevgisi bilinci uyandırdığı yıllarda ise eski dilden yeniye geçiş pek kolay olmadı. Çocukluktan gençliğe birikmiş alışkanlıklar, hele bu alışkanlık yaşamımızın hemen her dakikasında kullandığımız dil olunca, bunu yenmek çok güç oluyordu. Düşünceler kalıplaşmış, Osmanlıca tümcellerle dilimin veya kaleminin ucuna geliyor, sonra ben tümcelerdeki eski sözcüklerin yerine yenilerini, Türkçelerini



Karagöz gölge oyununda asıl kişiler yanında yardımcı figür ve göstermelikler de yer alır. Yukarıda bunlardan bazıları görülmektedir.

yerleştireyordum. Böylece ortaya kötü çeviriye çok yakın bir dil çıkıyordu. Gerçi bizden çok daha eski kuşaktan olan kimi yazarlar bu zorlukların üstesinden gelmişlerdi, ancak bu yazarların anlaşılabilir bende olmayan tanrı vergisi yetenekleri, ustalıkları vardı, eski alışkanlıklarını kolayca yenip, Öztürkçe düşünüp yazabiliyorlardı. Yazma sanatı yazılı örneklerle öğrenilir. Deneme yazarı olsaydım Ataç'a öykünürdüm. Ne yazık ki, araştırma, inceleme, dilinde önümde pek iyi örnekler bulamamıştım. Bugün genç kuşağın böyle bir zorluğu yok. Onlara inreniyorum, özleşmiş dilde düşünüyor, konuşuyor, yazıyor ve bunu doğallıktan ve sindirmişlikten gelen bir kolaylıkla yapıyorlar. Bu da kısa sürede özleşmenin nasıl gelişip yerleştiğini göstermesi bakımından sevindiricidir. İşte ödülü almaktan duyduğum başlıca nedeni bu on yıl içinde dilimi istenilen ölçüde değilse de biraz olsun düzelttiğimi seçkin kişilerden oluşan jüri üyelerinin kurulunun değerlendirmesinden öğrenmem oldu. Bu yüreklendirmenin ve bir çeşit sorumluluk yüklemenin bundan sonraki çalışmalarında itici bir güç olacağına yürekle inanıyorum.

Aldığım ödüldeki bilim, bilimsel yapıt niteliğini yadırgıyorum. Bilim ve bilimselin çok daha yaratıcılık ve yetenek isteyen bir iş olduğunu bildiğimden belki, olsa olsa benimkine bir araştırma denemesi demek bana daha uygun gözüküyor. Edebiyat dalında hikâye, roman, şiir, tiyatro, deneme, çeviri ile bu inceleme ve araştırma arasında büyük ayrımlar var. Saydığım edebiyat türleri herşeyden önce birer sanat yapıtıdır. Hiç yoktan var etmek gibi büyük bir yaratma gücünü gerektiriyor. Bir edebiyatçı kendisinden önceki yazarlardan esinlense bile bu çok dolaylıdır ve iş yaratmaya gelince edebiyatçı tek başınadır, yaptığını hiç yoktan var eder. Araştırmacı, incelemeci ise kendisinden önce aynı konuda çalışmış öncülerle sıkı bir işbirliği ve alışveriş kurmak zorundadır. *Geleneksel Türk Tiyatrosu* kitabımın ilk öncüleri Georg Jacob, Menzel, Ritter gibi yabancılar. En ağırlığı giden de Türk kültürünü yabancıların kitaplarından öğrenmekti. Ancak kısa sürede bizde de, başka alanlarda olduğu gibi, bu a-

lanın da öncüleri çıktı. Başta dördü de bugün aramızda bulunmayan bu değerli öncüler sırasıyla Selim Nüzhet Gerçek, Sabri Esat Siyavuşgil, Ahmet Kutsi Tecer ve daha pek yakında toprağa verdiğimiz Refik Ahmet Sevengil'dir. Onlara çok şey borçluyum. Bu değerli incelemeciler olmasaydı belki de geleneksel Türk tiyatrosu hiç yazılamayacaktı. Bu bakımdan bir konunun öncülerinin bulunması, sonraki araştırmacılar için hem bir kolaylık, hem de büyük bir zorluk yaratır. Kolaylığı, yolun aydınlatılması, konunun çerçevesinin ortaya çıkarılması, belli başlı kaynakların saptanmasıyla sonraki incelemecilerin önüne sağlam bir taban konmuş olur. Ancak öncülerin hep konunun kaynağını önceden toplamış olmaları gelir. Sonraki araştırmacının kendisinden öncekilere katkıda bulunması için yeni kaynaklar, yeni yorumlar, yeni buluşlar getirmesi eski kaynaklardaki boşlukları doldurması gerekir ki, bu da oldukça yıldırdı, yorucu bir çalışma ister. Başkalarını bilmem, ancak bir araştırmacı olarak bu işin en tatlı yönü ne toplanmış verilerin düzene sokulması, ne de yayına hazırlanması ve yayınlanmasıdır. Asıl isteklendirici yönü kitaplıklarda, belgeliklerde eski gazeteleri, eski belgeleri taramak, toplamak, çözmek olduğunu sanıyorum. Öyle ki, bu çalışma bir yerde bitip, kitap ortaya çıktıktan sonra insan biraz da üzünç duyuyor, belgeler, eski gazete yapıkları arasında geçirilen o tatlı saatlerin özlemini çekiyor. Neyse ki, konu tükenmemiştir, yeni araştırmalara, incelemelere yer vardır. Nitekim ödül alan *Geleneksel Türk Tiyatrosu* dört ciltlik bir dizinin ilk kitabıdır. Öteki ciltlerin hazırlığı özlemini duyduğum bu tatlı saatleri geri getirdi. Sözlerime son verirken bu yıl bilim dalına önceki yıllardan daha çok aday katılmış olmasını, bu alanda belirli bir gelişmeyi göstermesi bakımından pek sevindirici bulduğumu belirtiyim. Bu katılmanın önümüzdeki yıllarda daha da artmasını gönülden dilerken herkesi sevgi ve saygıyla selâmlarım.

Geleneksel Türk Tiyatrosu (Kukla-Karagöz - Ortaoyunu), Metin Anı, Kapak düzeni: Ozan Sağdıç, Renkli fotoğraflar: Hâlık Doğanbey, 350 sayfa, Bilgi Yayınevi - Ankara, 25 lira.

Türkmenler Hakkında

Yazan : Prof. Dr. Ahmet CAFEROĞLU

Kadim insanlığın maddî medeniyet ve kültür merkezlerinden biri olan bugünkü Türkmenistan, Hazar denizinin doğu sahilinden Ceyhun ırmağı kıyılarına güneyde Kopet dağından kuzeydeki Kazakistan ovası ile Kara - Kalpak vahası ve Özbekistan Cumhuriyetinin Hazem eyaletine kadar uzamaktadır. Yüzölçümü 484.800 kilometre kare olan bu Türkmen ülkesi, jeopolitik durumu itibarıyla: Kazakistan, Özbekistan, Kara - Kalpak, Afganistan ve İran gibi Türk - İslâm ülkeleri ile çevrilmiş bulunmaktadır. Bugünkü Sovyet Devlet teşkilâtına göre, Sovyet Sosyalist Türkmen Cumhuriyeti statüsüne tâbidir.

İç idare yapısı yönünden Türkmenistan beş esas bölgeye ayrılmaktadır. Bu taksimat, ülkenin hudutları içerisinde aldığı muazzam karakum gibi verimsiz kumluk sahalar yüzünden, meskûn yerler üzerine ter-tiplenmiştir. Coğrafik silsile üzerine bunlar: Aşkabad; Krasnovodsk - Kızılsu; Merv - Marı; Çarcou ve Taşauz bölgelerinden ibarettir. Her bölgenin kendine göre, şehir, köy, meskûn yerleri vardır. Toplu olarak şöyle bir bölüme tâbi tutulabilirler :

I — Aşkabad eyaleti: Aşkabad, Kızıl - Avrat ve Tecen şehirlerinden ibaret olarak içerisinde 367.900 nüfusu almaktadır.

II — Krasnovodsk = Kızılsu eyaleti : Krasnovodsk (liman şehiri) Nebitdağ; Kazancık şehirleriyle 85.800 nüfusu içerisine alır.

III — Merv = Marı eyaleti: Merv = Bayram - Ali; Ioltan, meskûn yerleri ile 290.400 nüfustan ibarettir.

IV — Çarcou eyaleti: Karcou; Kerki ile 252.900 nüfusu içerisine almaktadır.

V — Taşauz eyaleti: Yalnız Taşauz merkezi ile 255.200 kişilik bir nüfus muntakasını teşkil etmektedir.

1939 yılı sayımına göre Türkmenistan Cumhuriyetinin nüfusu 1.251.900 kişiden ibaret olmuştur. O tarihten zamanımıza kadar olan 25 yıllık zaman farkı esasındaki nüfus artışını % 2 olarak kabul edersek, bu taktirde bugünkü Türkmenistan nüfusu, rahat rahat 2.000.000'u bulmuş olur. Z. G. Freykin'e göre bu kitlenin 1954 yı-

linda % 60 Türkmenler; % 8,5 Özbek Türkleri; % 4,9 Kazak Türkleri; % 18,7 Ruslar; % 8,7 de diğer milletler teşkil etmiştir.

Lamot Corliss'e göre ise 1945 tarihinde umum Türkmenistan nüfusunun rahat rahat iki milyonu bulduğunu göstermektedir ki, bunun ortalama % 65'i Türkmen olarak kabul edilirse, Türkmenlerin sayısı 1.250.000'i geçmiş olur.

Türkmenistan dışı Türkmenlerin yayılışı şöyle hesaplanabilir :

Afganistan sınırları içerisinde 400.000, Irak'ın çeşitli bölgelerinde 200.000, bugünkü Ön - Asya ülkelerinde 110.000, Kafkasya'da Stavropol eyaletinde 7.000 ki, toplu olarak 717.000 dir.

Böylece Türkiye dışı Türkmenlerin umum nüfusu 2.000.000'u bulmaktadır.

Türkmenlerin özlü ve uzun süreli tarihleri vardır. Selçuklular devletinin kuruluş şerefi bunlara aittir. Bundan dolayı da Türkmenler diğer bir deyimle Oğuzlar, İslâm âlemi için, Ortaçağ Türk halklarının hiçbirine nasip olmayan büyük bir önem kazanmışlardır. Taşdıkları kavim adı olan Türkmen etnomimine ilk defa Kaşgarlı Mahmut'ta raslanmaktadır. Residüddin'e bakılırsa, o yüzyıllarda Türklük hayatında Oğuz ve Türkmen kavim adı, müsterek olmuştur. Kendi aralarında yaşayan milli bir Türkmen efsanesi bu fikri teyid etmektedir. Nitekim XI. yüzyıl Rus vakanüvislerinden Nestor, Türkmenleri "Çormne - Klobuki" yani "Siyah Külahlı" yahut "Kara - Kalpak" ların komşusu olarak göstermektedir. Moğol hareketinde Hazar denizinin doğusundaki verimsiz topraklarda sıkışıp kalmış, Timurlular zamanında ise tedricen Mangışlav yarımadasında yerleşmişlerdir. Oldukça uzun savaş ve mücadele sonunda, bugünkü araziye sahip olmuşlardır.

Türkmen etnomininin türeyişi hakkında çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Bazılarına göre kelime Türk + imân (İbn Kesir, Mehmet Nesri) bazılarına göre ise Türk + mandan türemiştir. Sonuncusu en doğru olanıdır.